

סוגיה ב: דיני שופר (1): מהו המין הכשר לשופר

* *

רקע

סוגייתנו עוסקת בהגדרת המין הכשר לשופר. יש להבין האם "שופר" הוא מושג הלכתי, וניתן לתקוע רק בקרן שהתורה קראה לה שופר, או ש"שופר" הוא מושג מציאותי, וכל כלי נשיפה הנעשה מקרן של בהמה מוגדר כשופר.

מקורות

- א. גמ' כו. כו: "מתני' כל השופרות כשרים... שקול יהביך ושדי אגמלאי"
 ב. תוס' ד"ה חוץ

דרשת הרמב"ן לראש השנה, "עכשיו נפרש תרועה... דבר נכון" [פ"ו בהוצ' מכון התלמוד הישראלי]

דרשת הרמב"ן לראש השנה

עכשיו נפרש תרועה שצותה התורה ולא ביארה בפירושו אם היא בשופר או במצלתיים כדכתיב בצלצלי תרועה או בחצוצרות דכתיב וחצוצרות התרועה בידו, קבלו חכמים וראו מן הנביאים עד משה רבינו מפי הגבורה שהתרועה בשופר, ובאמת שכן הוא משמען של פסוקים הללו שהרי הכתוב אומר וביום שמחתכם וגו', (וכן) [וכאן] במועד הזה צוה בתרועה סתם ואחר כך אמר והקרבתם אשה לה', נלמוד מזה בביאור שאין תרועה זו התרועה ההיא, שאותה היא על הקרבן וזו אינה על הקרבן, אבל היא חובה ליום בכל ישראל, והיא בשופר שעדיין לא צוה על החצוצרות, וכשצוה עליהן פירש כל מה שנעשה בהן והיו לך למקרא העדה וגו' וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו', וכי תבאו מלחמה בארצכם, ולא אמר וביום הזכרון והרעותם מלבד תרועה שעל הקרבנות, וסתם כל תרועה בשופר היא כמו ביום הכיפורים שנאמר והעברת שופר תרועה, ולרבותינו עוד בגמרא מדרשים בגזירה שוה ובהיקי שא שמצות התרועה הזאת בשופר.

והשופר הזה האריכו בו רבותינו לפרש לנו מהותו ואיכותו, וכן פירשו לנו בתרועה עצמה מהותה ואיכותה.

שנו תחילה כל השופרות כשרין חוץ משל פרה מפני שהוא קרן אמר ר' יוסי והלא כל השופרות נקראו קרן שנאמר והיה במשוך בקרן היובל כשמעכם את קול השופר וגו', ופי' הלכה זו שכל קרני החיות והבהמות אם עשה מהן שופר כשרין חוץ משל פרה מפני שהכתוב קורא אותו קרן דכתיב בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו, ור' יוסי הקשה להם או חלק ואמר דקרן ושופר שם אחד הוא שהרי של יובל נקרא שופר ונקרא קרן, ואמרו בגמרא דלרבנן ודאי כל השופרות נקראו קרן ונקראו שופר אבל של פרה נקרא קרן שנאמר וקרני ראם קרניו ולא מצינו שנקרא שופר לפיכך פסול, ואע"פ שאנו מכשירין של יעל ושל שאר מיני חיות שלא נזכרו בתורה ולא איקרו לא קרן ולא שופר, מ"מ כולם בכלל הכשר הם עד שיזכירם הכתוב בשם פסול, ובגמרא ובירושלמי מוסיף עוד טעם אחר שפוסל של פרה משום קטיגור של עגל.

מהדורה ראשונית ללא הגהה

והקשו בתוס' ולמה שנו חוץ משל פרה ולא הזכירו שור כדכתיב, והיה לו לומר חוץ משל בקר סתם, ולא תירצו בדבר זה כלום, אבל אמרו ולא ידענא אמאי נקט הכי, ואני אומר שאין זאת קושיא דמתני' רבותא קמ"ל לפי שהשופר הזה ראוי הוא ואין פסולו אלא בשמו מפני שהכתוב הזה קראו קרן, סד"א דוקא של שור הוא פסול מדכתיב בכור שורו אבל דפרה לא אשכחן דאיכרי קרן וליתכשר קמ"ל שהכל מין אחד, אי נמי דפרה איכרי שור דכתיב ושור או שה וגו' ותרגם אונקלוס ותורתא דקסבר אין חוששין לזרע האב, וכן פרש"י וכן פסק רבינו אלפסי.

ויש להקשות עוד היאך שנינו כל השופרות כשרין והלא של ראם נמי פסול דאיכרי קרן דכתיב וקרני ראם קרניו וכתוב ומקרני ראמים עניתני, וראם יש לו קרנים נאות כמו שהזכירו בספרי שור כחו קשה ואין קרניו נאות וראם קרניו נאות, אם כן קרני ראם ראיות הן לשופר נאה ולמה הוא פסול ששמו כשל פרה, ואפילו להנך לישני דמתרצי בגמ' משום קטיגור ומשום שנים ושלשה שופרות, מ"מ מתני' מפני שהוא קרן קתני דשם קרן פסלה, וכל שכן ללישנא קמא דלא מוסיף במתניתין חדא ועוד, ויש מתרצים חוץ משל פרה מפני שהוא קרן וכל שנקרא קרן קתני, ומשום דלא שכיחא ליה לא אדכר של ראם, דראם דבר גדול ומופלג הוא כדאמר בבראשית רבה (פ' ל"א) גבי מבויל ובמסכת חולין (ע"י זבחים ק"ג ב'), ואינו ביד אדם, וכתוב ביה נמי (איוב ל"ט) התקשר רים בתלם עבותו, עוד הקשו ולימא נמי של גדי פסול דכתיב (דניאל ח') והצפיר השעיר קרן חזות בין עיניו, וי"ל גדי נמי נקרא שה דכתיב שה כשבים ושה עזים, ושל שה שופר הוא דכתיב שופרות היובלים, כל זה פ"י המפרשים ז"ל במשנה זו.

ואני אומר במחילה מהם שאין בכלל השופרות אלא הקרנים החלולים שיש להם זכרות בפנים וגלדן נקלף מן הזכרות כגון של כבשים ושל עזים ושל יעלים, אבל קרני רוב החיות שהן עצם אחד אין שמם בלשון הקודש שופר אלא קרן שמם, ומתני' הכי קתני כל השופרות שהן קרנים חלולים שנטלו זכרותן מהן כשרין חוץ משל פרה מפני שהוא קרן שהכתוב קראו בשם הפסולים, ומעתה אין קושיא משל ראם דעצם אחד הוא שכן קרני רוב החיות, וחזוקו מורה עליו, ובודאי הוא וכל המינים הדומין לו פסולים, וכן מה שהקשו מן הכתוב והצפיר השעיר קרן חזות, לפי שיטה זו אינה קושיא, מפני שהיה במראה הנבואה וראה אותם עצם אחד להורות על תקפו, וכן ראה אותו בין עיניו להודיעו גבורת הצפיר ההוא ואיננו כן בשאר הצפירים, וחזות לדעתי גדולה למראה כמו חזות קשה וגו', וכל זה מראה נבואה לא מעשה כלל, וראה למה שאמרנו שקרנים העצמיים פסולין לשופר מדקאמר בגמ' (כ"ז ב') קדחו בזכרותו יצא מהו דתימא מין במינו חוצץ קמ"ל, מדקאמר דאינו חוצץ אלמא אין התקיעה כשרה בזכרות אלא בעליונו של קרן שהוא השופר, אלא שאין הזכרות חוצץ בו משום שהוא מין במינו, וכיון שהזכרות פסול אף כל שאין בו אלא זכרות פסול, ואין שם שופר אלא בנקבות.

ודבר זה אני חדשתיו בילדותי והרציתי הדבר לפני רבני צרפת אל הרב ר' משה בר' שניאור במונלפיאן ואל אחיו ר' שמואל ואל הרב ר' יחיאל בפריש על ידי קרובי הרב ר' יונה ז"ל שלמד שם, עמדו כולם ואמרו הנה אמת הנה נכון, אבל מקצתם אמרו שכבר ראה רבינו שמשון דבר זה ורמזו בתוספות לפי שכתב תימה דלא קתני חוץ משל פרה ושל ראם וכו', ושמא אינן חלולין ואינן ראויין לשופר, זה לשונו, וכשחזרו הדברים לפני אמרתי אם רבינו שמשון אמרה כל שכן וכל שכן שהיא טובה ונקבע בה מסמרות, אבל אמרי גמלא דמר אקבא וקדא הא גמלא והא קבא והא מר (ע"י יבמות מ"ה ב'), שהיה לו לומר של ראם מעצמן הן פסולין לפי שאינן חלולין ואע"פ שקדחן אין שמם שופר, והיה צריך להביא ראיה לדבר כמו שאמרנו, אבל עכשיו לא אמר אלא שאין ראויין

לשופר שאין דרך בני אדם לעשותו מהן וקתני של פרה דראוי ושכיח והוא הדין של ראם אם שינה המנהג ועשה שופר דתליא בהכי מפני שנקרא קרן.

ועכשיו בעיר הזאת ראיתי התוספות הארוכות של הרב ר' אלחנן ז"ל וכתוב בהן כלשון הזה, שקדחו בזכרותו, תימה אמאי לא אמרינן הכא שופר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלשה שופרות, נ"ל דלא דמי דהתם גלדי על גבי גלדי נינהו ובכל שנה מוסיף גלד על גלד ראשון בתכליתו לפיכך נראין כשברי שופרות הדבקים יחד, אבל הכא זכרותו גדולו הוא בכך ותרווייהו זכרות ונקבות חשיבי כאחד, מיהו אם קדח בזכרותו בלא נקבות פסול דעל ידי נקבות גדל בבשר שהוא דבוק בה, אבל בפני עצמה לא מיקרי שופר, והכי מוכח מדמסיק הכא מהו דתימא מין במינו חוצץ משמע בעצמו אינו כשר מכל מקום אינו חוצץ הואיל ומין במינו הוא, מ"ר, הרי שהודו בפסול הזכרות לבדו מפני שאינו שופר, ואמרו הטעם משום שעל ידי נקבות הוא דבוק בבשר מכלל שקרני החיות שהן כולם עצם כשרין הן לדעתו, ואני לא באתי לידי המדה הזאת, אלא כיון שהזכרות לבדו פסול שאין שמו שופר, אף כל קרן שהוא עצם אין שמו שופר אלא קרן שמו, ומה שאמרו שיעקר השופר הוא הנקבות שהוא דבוק בבשר ובו הוא גדל, אינו אמת אלא כל גדולן של קרנים בזכרות הוא, וכן כל הגדולים בכל הבריות, ובירושלמי דמסכת גיטין (פ"ב ה"ג) אמרו גבי כתבו על קרן של פרה והוא שכתב על זכרותו של קרן, אבל אם כתב על הנקבות כפרוש הוא, וראיה לדברי שהרי חכמים מזכירין במקומות רבים קול שופרות וקול קרנות, כמו שאמרו במסכת סוטה (מ"ב א') אל תחפזו מקול הקרנות וכתביב קל קרנא משרוקיתא, וכתביב בלויים (דה"א כ"ה) להרים קרן, ובפירקי היכלות הזכירו כך וכך קרנים כך וכך שופרות כך וכך חצוצרות.

ועם כל זה יש לנו עוד קושיא על המשנה הזו על דעת בעלי הדקדוק, שהם אומרים, והוא הנראה, ששופר אינו אלא שם הכלי המתקן שתוקעין בו, אבל כל המחוברים בראשי הבהמות והחיות קרן שם, ואין שם שופר במחוברים כלל ולא בשלמים קודם שקדחן, ומהו הפסול שמצאו בשל פרה מוקרני ראם קרניו כי במחובר הוא, וכן האיל בעל הקרנים, וכן כולם, וזו ודאי קושיא גדולה אם לא נאמר כי רבותינו ז"ל אין להם החלוק הזה מפני שמצאנו שופרות היובלים ולא אמר שופרות קרני היובלים, וזו ראיה להם שאפילו במחובר קורין אותו שופר, ויכול היה לומר וקרני ראם שופרותיו, וכל זה דחוק מאד, והזכרו קרני הבהמות בגמרא ובמדרשי האגדות כמה וכמה פעמים ולא נאמר שופר באחד מהם מעולם, אבל על הדרך שהזכרנו נוכל לתקן הכל, ונאמר כי כולם ודאי במחובר קרן שם, והנקלפים לאחר תקונם הם שופר מגזרת ברוחו שמים שפרה (איוב כ"ו י"ג), שמתחן כאהל, או שהשמות מוסכמות לא טבעיות, כאשר הוזכר בספרים, ואותן שאין להם קליפה והם עצם שם קרן לעולם אפילו לאחר קדיחתם, ולפיכך שנינו כל השופרות שהם הקרנים החלולין שנטל זכרותן כשרים, חוץ משל פרה מפני שהוא עדין קרן ושמו הראשון עליו, כמו הקרנים העצמיים שאין שם שופר עליהם ושם הראשון עליהם לעולם, ואין הראיה מדכתיב קרניו כי במחובר כולם קרנים מקרו כמו שפירשנו, אלא מפני שלא אמר וכקרני ראם קרניו כמו שאמר כתועפות ראם לו, והסיר מכאן כ"ף הדמיון לומר שקרניו קרני ראם הם, וזהו ששנינו מפני שהוא קרן ולא קתני מפני שנקרא קרן, וזהו דבר נכון.

הסבר הסוגיה

כל השופרות כשרים חוץ משל פרה מפני שהוא קרן אמר רבי יוסי והלא כל השופרות נקראו קרן שנאמר במשך בקרן היובל [משנה כו.]

נחלקו התנאים האם קרן של פרה כשרה לשופר, חכמים פוסלים ומרבי יוסי משמע שהוא מכשיר. נראה להסביר שהתנאים חולקים בהגדרת שופר. לדעת רבי יוסי הגדרת שופר היא הגדרה מציאותית: שופר הוא כלי נגינה הנעשה מקרן, לפיכך כל קרן כשרה לשופר. רבנן חולקים ולדעתם הגדרת שופר היא הגדרה הלכתית: רק קרן שהתורה קוראת לה שופר כשרה, קרן של פרה נקראת בתורה קרן ואינה נקראת שופר, ולכן היא פסולה.

הסבר זה קשה, שהרי קרן של יעל כשר לשופר [משנה כו:], ולא מצאנו בתורה שקרן זו נקראת שופר. על כרחנו שרבנן מודים לרבי יוסי שהגדרת שופר מציאותית, אבל יש לדעתם גזרת הכתוב לפסול קרן של פרה. התורה מקפידה לקרוא לקרן של פרה קרן ולא שופר, כדי להשמיע שהיא פסולה לתקיעה. קרן של יעל אינה מובאת בתורה כלל, לא בשם קרן ולא בשם שופר, ולכן אינה מופקעת מקטגוריית השופרות הכשרים לתקיעה.

נחלקו הראשונים בהבנת המושגים "שופר" ו"קרן". תוס' [כו. ד"ה חוץ] מקשה מדוע המשנה אינה אומרת "כל השופרות כשרים חוץ משל ראם" והרי גם הוא נקרא קרן ולא נקרא שופר? מתרץ התוס': "ושמא אינם חלולים ואינם ראום לשופר". משמע מלשונו, שהמשנה היתה אמורה להשמיע גם ראם, אבל כיוון שקרן של ראם אינה מתאימה ליצירת שופר, המשנה השמיטתה. הרמב"ן [בחידושים כו., ובדרשה פ"ו] חולק על תוס' ומפרש שיש שני סוגים של קרניים. יש קרניים שהם עצם אחד שלם, ויש קרניים המורכבים משני חלקים, גלד חיצוני [=נקבות] וחלק פנימי הממלא את הקרן [=זכרות]. לדעת הרמב"ן הסוג הראשון נקרא קרן, ורק הסוג השני נקרא שופר.

הרמב"ן מפרש שהמשנה אינה אומרת "כל השופרים כשרים חוץ משל ראם" כיוון שראם עשוי מעצם אחד ואינו שופר אלא קרן. המשנה אומרת כל השופרות שיש בהם נקבות וזכרות כשרים חוץ משל פרה, שהתורה קראה לו קרן ללמד שהוא פסול למרות שיש לו נקבות וזכרות.

לשיטת תוס' קרן ושופר הם מושגים מקבילים, מכל קרן ניתן לעשות שופר, ולדעת הרמב"ן קרן ושופר הם מושגים שונים.

על פי שיטת הרמב"ן מתחדש שניתן לסווג את המינים הפסולים לשופר לשתי קטגוריות: א. מין שאינו מוגדר כשופר - ראם ושאר חיות שקרנן עשויה מעצם אחת ללא זכרות ונקבות.

ב. מין המוגדר כשופר פסול - פרה.

לקמן נראה בעז"ה נפקא מינה אפשרית בין מין שאינו שופר לבין מין שהוא שופר פסול.

המשנה פוסלת שופר משל פרה כיוון שהוא קרן, הגמ' מביאה שני נימוקים נוספים לפסולו: א. אין קטגור נעשה סנגור. ב. שהוא נראה כשניים ושלושה שופרות. הרמב"ן [בחידושים ד"ה והא תנא] מקשה מדוע הגמ' מביאה נימוקים נוספים לנימוק של המשנה. מפרש הרמב"ן: "שטעם המשנה חלוש הוא שאף על פי שמצינו שנקרא מין קרן ולא שופר, הואיל ומצינו שאף השופרות נקראו קרן נמצא שלשון קרן כולל לכל דבר והכל לשון אחד, לפיכך עשו לו סניפין מטעמים הללו". נראה לבארו ששני הנימוקים מוכיחים שיש טעם לפסול שופר של פרה, ולכן ניתן לחדש חידוש הלכתי מהעובדה שהתורה מקפידה לקרוא לשופר של פרה "קרן" ולא "שופר".

סיכום

המשנה פוסלת שופר של פרה מפני שהוא נקרא "קרן" ולא "שופר". הגמ' מוסיפה שהוא פסול גם מפני שאין קטיגור נעשה סנגור וגם מפני שנראה כשניים ושלושה שופרות. תוס' סובר שכל קרן כשרה לשופרות אלא אם התורה הקפידה לקרוא לה "קרן" ולא "שופר". הרמב"ן סובר שקרן העשויה מעצם אחד אינה שופר, ורק קרן המורכבת משני חלקים, זכרות ונקבות מוגדרת כשופר. לדעתו התורה פסלה קרן של פרה למרות שהיא מוגדרת כשופר.